

**GENERALIZATION AND CONCRETIZATION AS COMPONENTS
OF THE TRANSLATOR'S INDIVIDUAL STYLE
(Based on the Translations of H. Böll's Short Stories)**

The article focuses on the research of lexical-semantic transformations (generalization and concretization) as components of the individual style of translator O. P. Logvynenko.

Keywords: *components of translator's individual style, generalization, concretization, positive and negative translator's decisions.*

УДК81'373.612.2=521+22.05

Козирєв Є. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ МЕТАФОР
ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ**

У статті розглянуто специфіку та головні труднощі перекладу метафор, які зустрічаються в тексті Біблії, і проаналізовано способи їх розв'язання в японськомовних перекладах різних християнських конфесій. Окреслено вплив біблійної метафори на сучасну японську фразеологію.

Ключові слова: *Біблія, метафора, японська мова, переклад, релігійна комунікація.*

За даними, оприлюдненими Центральним розвідувальним управлінням США, понад третина населення нашої планети є християнами. Постмодерні рефлексії [4] та стирання політичних, географічних та інформаційних бар'єрів дають змогу культурній розмаїтості активно приходити на зміну закритості та відгородженості. Протестантські конфесії характеризуються неабиякою здатністю адаптуватися до глобалізаційних процесів. Більш традиціоналістичні – католицизм та православ'я, хоча й вони поступово змінюються та модифікують культ відповідно до об'єктивних умов існування та функціонування.

Цілком виправданим вважаємо твердження, що практика біблійного перекладу була, є і лишається чи не найголовнішим етапом релігійної комунікації. Саме у книгах біблійного канону зосереджено світобачення, світовідчуття, принципи мирського та духовного життя християнина. Символи віри, тлумачення, проповіді, письмово зафіксовані та імпровізовані молитви – всі ці комунікативні засоби базуються на Святому Письмі. Важливою частиною міжкультурної комунікації (під якою ми розуміємо «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [2]), у релігійній сфері є система культурних

архетипів [4], які формуються на основі релігії та міфології. Задля правильного функціонування комунікаційної системи вона повинна мати свою мову та пам'ять (соціальна пам'ять, збережена в певних релігійних традиціях) і культурні коди, тобто програму переробки інформації [4]. Тож важливим є аналіз саме конфесійної мови, оскільки те, яку мову використовують ті чи інші представники етносу і соціальних груп як конфесійну, який ступінь її поширення та яка відповідність типу віросповідання і мови – усі ці питання не можуть не цікавити і етнографію, і соціологію, і етнолінгвістику [2]. Релігійний текст є дуже своєрідним: в ньому наявні мовні знаки, не властиві звичайній повсякденній мові, яким приписуються певні трансцендентні властивості: магічна сила, божественне походження, святість чи гріховність та ін. [3] Саме така комплексність проблеми і становить труднощі для перекладу текстів національними мовами.

Дослідження способів перекладу метафор нерозривно пов'язане з визначенням природи метафори як такої. Окрім класичного підходу до природи метафори як до риторичного, лінгвістичного явища, існує інший – когнітивний. Сутність його перш за все полягає в осмисленні та переживанні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду. [6] За словами відомого когнітивіста А. Вежбицької, «метафори... являють собою цінні та незамінні інструменти пізнання» [7]. Отже, метафора – елемент мови, що відіграє важливу роль як у її структурі, так і в когнітивному процесі.

Загалом переклад метафори виглядає як двоетапний процес: спершу визначається лексичне та образне значення слова або виразу, після чого підбирається еквівалент із подібними значеннями у мові перекладу. Набагато складнішим є процес перекладу метафор, які або не мають еквівалентів у лінгвокультурі мови перекладу, або якщо комунікативно-прагматичну мету перекладу метафори не можна відокремити від її культурного фону, відтворення специфіки навколишньої дійсності. Метафора, як засіб, навантажений однаковою мірою семантично та образно, у перекладі повинна виконувати ті самі функції, що і в мові оригіналу: небажано жертвувати смислом заради збереження «орнаментальності». І навпаки, нехтування образністю, «деметафоризування» (Я. де Ваард) оригінального тексту призводить до збіднення вихідного послання. Переклад метафор неможливо зобразити як перелік абстрактних правил, він повинен залежати від структури та функцій кожної окремої метафори в контексті культури [5]. Нині існує низка підходів, які можна розділити на три основні твердження. Згідно з першим, переклад метафори *принципово неможливий*. На цих засадах стоять вчені Ю. Найда та М. Дегат, стверджуючи, що будь-яка спроба перекласти метафору призводять до створення нової. Згідно з іншим підходом, метафори є *новістю перекладаними* в контексті загальної теорії перекладу (К. Мейсон). Нарешті, третій спирається на ідею про те, що метафори можливо перекласти, але переклад *обмежений умовами міжлінгвістичної еквівалентності*, і ступінь її перекладаності залежить від функцій, які вона виконує в тексті (П. Ньюмарк, Ван ден Брок).

Усе зазначене повною мірою стосується такого явища, як біблійна метафора. Донині точаться дискусії щодо самої можливості «викультурювання» християнського вчення з його культурного контексту. Однак, якою б мовою не проповідував Ісус Христос, якими б культурно забарвленими не були його власні слова, все ж

комунікацію було орієнтовано на універсальність для всіх країн та народів: «*Ідіть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!*» (Марка 16:15). Головною проблемою у дослідженнях біблійних метафор більшості екегетів постає відсутність транскультурної перспективи: гіперболи та парадокси розглядаються в культурному вакуумі, ніби вони є лише особистим ідіостилем мовця або автора. Насправді ж такі іноді «абсурдні» метафори були невіддільною частиною культурної традиції, до якої належала історична особистість Христа, і повністю вписувалися в дійсність давньоєврейської поетичної образності [7].

В історії японськомовних перекладів представники протестантських конфесій виявили себе найактивнішими перекладачами. Ними було створено перший повний переклад під назвою *Мейджі Ген'яку Сейшьо* 明治元訳聖書 (1887 р.) та більш новий, виправлений *Тайшьо Кай-яку Сейшьо* 大正改訳聖書 (1917 р.), обидва виконаних класичною японською мовою бунго. У 1954 р. Японським біблійним товариством (ЯБТ) *Нихон Сейшьо Кьокай* 日本聖書協会 було видано перший повний переклад Біблії розмовною мовою кого, *Кого-яку Сейшьо* 口語訳聖書, а у 1987 р. – новий міжконфесійний розмовний переклад *Шін-кьодо-яку Сейшьо* 新共同訳聖書. Японська православна церква використовує бунго-переклад Рівноапостольного Миколая Японського (Касаткіна), який він виконав разом із учнем та головним помічником Павлом (Накаї) Цугумаро та вперше виданий у 1901 р. Від часу першого видання і до сьогодні цей переклад перевидається майже без змін. На жаль, повного православного перекладу Вітхого Заповіту японською мовою досі не існує.

Розглянемо деякі приклади біблійних метафор у японськомовних версіях перекладу різних християнських конфесій.

Зі словом *хліб* пов'язано цілу низку метафоричних виразів у тексті Біблії. Чи не найвідоміший із них – це прохання, звернене до Бога у молитві «Отче наш»: «*Хліба нашого насущного дай нам сьогодні*» (Мт. 6:11). Метафоричне значення слова *хліб* (ц.-с. хлѣбъ), в руській культурі увійшло у щоденний ужиток (напр., *писати вірші – це мій хліб*), і в цьому повністю аналогічне давньогрецькому слову *άρτος*, вжитому в грецькому тексті Євангелія. Воно позначає їжу в цілому, усе те, що необхідне людині для її існування, у тому числі також і «їжу духовну». У японському православному перекладі, як і в протестантському бунго-перекладі, воно відображено словом *кате* 糧 («*їжа, продовольство*»), що також утворене фразеологічні словосполучення *кочоро-но кате* 心の糧 («*духовна їжа*») та *іночі-но кате* 命の糧 («*основа життя*»). Розмовний переклад Японського біблійного товариства пропонує спрощене, утилітарне *шьокумоцу* 食物 («*продукти харчування*»), суттєво звужуючи семантику.

Іншим прикладом може слугувати вираз «*Я хліб життя!*» (Івана 6:48). У грецькому тексті зустрічаємо те саме *άρτος*, але на вибір лексики для перекладу накладається контекст. У даному випадку слово *хліб* вжито у більш буквальному значенні: Христос протиставив «*хліб-манну небесну*», яку Бог подав євреям у їхніх скитаннях та «*хліб істинний*», тобто такий, що насичує не на деякий час, а дає вічне життя: «*Пильнуйте не про поживу, що гине, але про поживу, що зостається на вічне життя, яку дасть нам Син Людський*» (Івана 6:27). Японський православний переклад у якості еквівалента оперує словом *мочі* 餅 («*рисівник*»), наближуючи його до

японської культурної традиції 「我は生命の餅なり」 («я – рисівник життя»), у той час як у перекладах ЯБТ та протестантів ужито лексеми **пан** パン (запозичене з порт. «хліб»). Варто зауважити, що слово *пожива* (ц.-с. брашно; гр. βρῶσις «їжа») японською мовою перекладено аналогічно до слова *хліб* у Молитві Господній – **каме** та **шьокумоцу**. Метафоричне вираження себе через образ хліба, Божої благодаті – яскравий приклад Христового стилю мовлення. Образність мовлення, як свідчить текст Біблії, не була повністю зрозумілою навіть тогочасним слухачам, які іноді сприймали вчення цілком буквально: «*Наші отці їли манну в пустині, як написано: Хліб із неба їм дав на поживу*» (Івана 6:31).

У Вітхому Заповіті слово *хліб* також вживається у метафоричному значенні: «*Бо вони хліб безбожжя їдять, і вино грабежу попивають*» (Приповісті 4:17), але в цьому випадку основне значення давньоєврейського слова בָּרֶכֶת – «їжа, продовольство», що відображено в церковнослов'янському перекладі: «тїи бо питаютсз **пищею** нечестїз@@@». Означене давньоєврейське слово своєю полісемантичністю близьке до японського слова *меуї/ро-хан* 飯 («варений рис, їжа»). Злакова їжа складає основу раціону більшості культур, що зумовлює постійні семантичні перетини та зсуви (пор. ц.-с. брашно та укр. *борошно*). Проте, оскільки католико-протестантські переклади здійснювалися через англійську мову або звірялися з англломовним варіантом («*For they eat the bread of wickedness...*»), в обох варіантах ужито слово **пан**.

Деякі суто біблійні метафори, образність яких цілком уписується в картину світу біблійної реальності, але при цьому є винятково культуроспецифічними, можуть також перекладатися без змін у формі та змісті. Наприклад, у книзі Єремії зустрічаємо: «*Сидит... та всіх, хто волосся довкола стриже, хто сидить на пустині, всі оці люди необрізані, а весь дїм Ізраїлів необрізаносердий!*» (Єремія 9:25). У єврейській традиції обрізання – акт посвячення людини Богу. Під тими, хто «*волосся довкола стриже*», розуміються араби, ритуальне обстригання волосся яких не має нічого спільного зі *справжньою вірою* (розуміємо – іудаїзмом). У той же час із ними порівнюються і іудеї, котрі обрізані фізично, але при цьому далекі від Бога та не мають «*обрізання*» у своїх серцях. Японською мовою слово «необрізаносердий» передано дослівно виразом «*той, який не пройшов обрізання*»: **кацурей-о укедзу** 割禮をうけず (бунго), **кацурей-о укетейнай** 割礼をうけていない (розм.). Така складна алегорична екстраполяція може бути цілком незрозуміла як японцям, так і культурно християнським народам, а тому потребує екзегетичного тлумачення.

Ще однією проблемою для японських перекладачів Святого Письма виявився переклад номінативної (лексикалізованої) метафори «*Геєнна [огненна]*». Саме по собі слово *геєнна* – транслітерація з грецького відповідника, взятого з арамейського גִּיּוֹן «Долина Гінном». Цей географічний об'єкт був розташований на південному заході колишнього Єрусалиму і свою недобру славу здобув через практику ритуального жертвоприношення (спалювання) немовлят в жертву язичницьким богам, яке там проводилося. Згодом, після знищення місць ідолопоклонства юдейським церем Йосією, долину деякий час використовували для спалювання тіл злочинців. Цей топонім Ісус Христос вживав під час проповідей, і зустрічається він декілька разів саме у Новому Заповіті. Вочевидь, на той час образ місця, де постійно горить вогонь,

у якому згорають людські тіла, справляв на людей такі ж враження, як на наших сучасників – газові камери та крематорії, а тому, зважаючи на радикальність у висловах Христа, така метафора, будучи живою, цілком передавала жах хай навіть безліч разів описаного, так все ж абстрактного та досі небаченого пекла.

В японській мові наявне слово, що виступає еквівалентом біблійного *пекла* – *джітоку* 地獄. Вказана лексема – буддйський термін (санскр. **नरक** *нарака*), що позначає найнижчий світ переродження в сансарі. Подібно до пекла християнського, туди потрапляють душі людей внаслідок грішних діянь. Головною відмінністю різних японських перекладів Нового Заповіту є неоднаковий підхід до перекладу реалії. Так, у католико-протестантському бунго-перекладі в більшості випадків уживається транслітероване слово *гехена* ゲヘナ, тобто текст перекладу за формою наближено до оригіналу. У розмовному перекладі використано слово *джітоку*, що передає семантику вислову. Однак найцікавіший варіант запропоновано православними перекладачами – ієрогліфічне написання слова *джітоку* 地獄 супроводжується фонетичною транскрипцією зі звучанням *геенна* ゲエンナ. Завдяки цьому специфічному прийому який у японському мовознавстві називається **атеджі** (当て字) – надання словам невластивого читання – збережено одночасно і форму, і семантику. Нині ж, коли дана метафора у православному християнському світі стала мертвою, таку особливність важко переоцінити. Пор.:

«[*а хто скаже дурний,*] *підпадає гесніи огненній*» (Матвія 5:22)

ПРАВ.: 者は火の地獄に干らん

РОЗМ.: 地獄の火に投込まれる

БУНГО: ゲヘナの火にあふべし

«[*хто має владу, убивши,*] *укинути в геснну*» (Луки 12:5)

ПРАВ.: 地獄に投ずる

РОЗМ.: 地獄に投げ込む

БУНГО: ゲヘナに投なげ入る

«[*запалює круг життя, і сам*] *запалюється від геснни*» (Якова 3:6)

ПРАВ.: 地獄燃さる

РОЗМ.: 地獄の火で焼かれる

БУНГО: 地獄より燃え出でる

До речі, варто зауважити, що і в російському синодальному перекладі, і в церковнослов'янській Єлизаветинській Біблії вітхозавітне слово *шеол* שְׁאוֹל («могила, царство мертвих») передано синонімами *ад* та *преисподняя*: «избавить душу мою2 из3з8 руки2 **гдовы**», «избавит душу мою от власти **преисподней**», хоча первісно воно не означає покарання за гріхи. До шеолу, згідно з доктриною іудаїзму, потрапляють усі померлі, незалежно від того, яким життям вони жили, і тому більш вдалим, хоча й, імовірно, менш зрозумілим для більшості читачів, вважаємо переклад митрополита Огієнка: «*визволить Бог мою душу із влади шеолу*» (Псалми 48:16).

Одним зі способів перекладу слів, вжитих у метафоричному значенні є калькування. Яскравим прикладом слугує переклад метафори Агнець, або Агнець Божий. Ця метафора у більшості є однією з номінацій Ісуса Христа: «*Оце Агнець Божий, що на Себе гріх світу бере!*» (Івана 1:29). В усіх японських перекладах ужито вираз

камі-но кохіцуджі («ягня Бога»), але при цьому з різним написанням. У розмовному перекладі застосовано сучасну графіку: 神の小羊 («маленька віця»), у той час як православний переклад оперує специфічною застарілою ієрогліфікою 神の羔. У бунго-перекладі вжито китаїзм зі зміненим порядком знаків: 神の羔羊. Аналогічно до цього і сам Христос називає своїх учнів паствою – ягнятами, віцями: «Промовляє йому: Паси ягнята Мої!» (Івана 21:15) та «Промовляє йому: Паси віці Мої!» (Івана 21:16). У грецькому першоджерелі вжито слова ἀρνίον («ягня») та πρόβατον («віця»), що відображено і в японських перекладах: пор. 我が羔を牧せよ («паси моїх ягнят») та我が羊を牧せよ («паси моїх ягнят»).

Деякі біблійні метафоричні максими внаслідок «приживлення» християнської культури сформували ідіоматичні вирази та увійшли у щоденний вжиток сучасних японців. Їх відповідники є також в українській та деяких інших мовах. Ускраив прикладом є вислів **бута-ні шіндзю** 豚に真珠 («метати бісер перед свиньми»), скорочений варіант фрази 眞珠を豚の前に投ぐな «не розсипайте перел своїх перед свиньми» (Матвія 7:6), сказаний Ісусом Христом під час нагірної проповіді як застереження, аби учні його не витрачали дорогоцінні слова та мудрість Божу на тих, хто не здатен чи не бажає їх сприймати. Приклад уживання зустрічаємо в «Листі до вчителя С» японської письменниці Юріко Міямото: 「希わないものに何故無理にもやらなければならないのか、豚に真珠だ」 («То навіщо ж даремно давати їм те, чого вони самі не бажають? **Метати бісер перед свиньми!**»). Цікаво, до речі, що в японській мові наявна еквівалентна ідіома, яка звучить **неко-ні кобан** 猫に小判 («червінці коту») та вживається, аби підкреслити безглуздість давання цінних речей тому, хто не усвідомлює їхньої цінності. Інша схожа паремія – **ума-но мімі-ні нембуцу** 馬の耳に念仏 («молитися коневі у вухо»).

Ще одна ідіома, подібна до християнської, – **садзьо-но рокаку** 砂上の楼閣 («з'ямок на піску»), яка позначає гарне зовні, але негрунтовне творіння: 「いかにも立派な計画に見えたが、結局は砂上の楼閣に過ぎなかった」 «Яким би чудовим не виглядав цей план, він все ж не більш як замок на піску» (п. с.). Цілком імовірно, що цей вислів сягає сюжету Христової алегорії про чоловіка, який побудував свій дім на непридатному для цього місці: «А кожен, хто слухає цих Моїх слів, та їх не виконує, подібний до чоловіка того необачного, що свій дім збудував на піску» (Матвія 7:26).

Окрім того, існує ще низка виразів, що стали засобами щоденного спілкування серед японців:

- 目には目を、歯には歯を («Око за око, зуб за зуб», Левит 24:20)
- 目から鱗 («Луска з очей», Дії апостолів 9:18)
- 人はパンのみ生きるにあらず («Не хлібом самим живе людина»),

Повторення закону 8:3) тощо.

Отже, метафоричне переосмислення навколишнього світу, як життєвий досвід людини, охоплює її враження, оцінки, спостереження, які в рамках релігійного контексту набувають сакрального значення. Будь-який текст розширює межі мови, а отже й культурний світ людини, особливо якщо це текст Біблії [1]. Метафора, окрім оціночної функції, нерідко виконує функцію номінативну, називаючи нове поняття вже відомим словом, або навпаки. А це в свою чергу не лише збагачує словниковий

запас самої людини та розвиває її образне мислення, а й удосконалює лексичний апарат мови. Переклад метафор загалом та біблійних зокрема – процес неоднорідний та не рутинний, він потребує постійної активації усіх наявних мовних засобів, щоб якнайкраще зберегти форму та зміст. На відміну від звичайного художнього тексту, глибока прагматична адаптація та прямі ідіоматичні еквіваленти не підходять для перекладу Біблії, текст та образність якої необхідно зберігати. Разом із тим, вибір із синонімічного ряду, якщо це може покращити розуміння тексту читачем та не змінить його смислу, є припустимим та навіть бажаним. У випадку ж, коли навіть при наявності у мові перекладу необхідних для передачі тексту лексичних одиниць зміст метафори залишається недостатньо прозорим, на допомогу читачеві має прийти додаткова ексегетична література. Приклад «вкультурування» християнських архетипів в японську лінгвокультуру через переклади Святого Письма засвідчує, що міжкультурна релігійна комунікація функціонує і є цілком плідною навіть за умов низької культурної спорідненості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беерле-Моор М.* Живая Библия – живой язык. Почему мы переводим Библию на языки малочисленных народов? // Информационный бюллетень «Новости библейского перевода». М., 2000. № 3 (10) – 28 с.
2. *Герд А. С.* Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. 2-е изд., испр. – СПб: Изд-во Санкт-Петерб. гос. ун-та. – 2005. – 457 с.
3. *Гойхман О. Я., Надеина Т. М.* Речевая коммуникация. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2007. – 272 с.
4. *Петрушкевич М. С.* Релігійні комунікації: християнський контекст. Монографія. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2001. – 228 с.
5. *Dagut, M. B.* Can “metaphor” be translated? // *Babel: International Journal of Translation*, 32: 1, 1976. – Pp. 21-33.
6. *Lakoff, G., Johnson, M.* *Metaphors We Live By* – Chicago: University of Chicago Press, 1980 – 256 p.
7. *Wierzbicka A.* What did Jesus mean? Explaining the Sermon on the Mount and the Parables in Simple and Universal Human Concepts – New York: Oxford University Press, 2001 – 528 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Козырев Е. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СЛОЖНЫЕ СЛУЧАИ ПЕРЕВОДА БИБЛЕЙСКИХ МЕТАФОР НА ЯПОНСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматривается специфика и основные трудности перевода метафор, встречающихся в тексте Библии, а также анализируются способы их разрешения в японоязычных переводах различных христианских конфессий. Определено влияние библейской метафоры на современную японскую фразеологию.

Ключевые слова: Библия, метафора, японский язык, перевод, религиозная коммуникация.

E. Kozryiev, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

This article deals with the peculiarities and major difficulties in translating the metaphors present in the text of the Bible and represents the main methods of their solving used in Japanese translations of various Christian confessions. In addition, the article defines the influence the Biblical metaphor had upon modern Japanese phraseology.

Keywords: the Bible, metaphor, Japanese language, translation, religious communication.

УДК 811.521'38

Комісаров К. Ю., к. філол. н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

Розглянуто шляхи мовної реалізації характерних екстралінгвістичних ознак наукової інформації, а саме: логічної зв'язності, узагальненості, стислості, точності, беземоційності. Детально проаналізовано та проілюстровано прикладами головні особливості вживання складнопідрядних речень у текстах науково-технічного стилю сучасної японської мови. Аргументовано актуальність урахування стильових особливостей японських науково-технічних текстів у процесі перекладу.

Ключові слова: науково-технічний текст, стиль мови, екстралінгвістична ознака, умовні конструкції, інформативний переклад, зіставний аналіз.

Актуальність цієї розвідки зумовлена передусім тим фактом, що перекладачів японських науково-технічних текстів наразі в Україні майже не готують. Так,